

Βερονίκη-Βασιλική Παπαϊωάννου¹, «Εξετάζοντας την έννοια των Δημόσιων Σφαιρών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Το θεωρητικό πλαίσιο»

Η Έννοια των Δημόσιων Σφαιρών στο επίπεδο της ΕΕ

Βασική πρόκληση την οποία αντιμετωπίζει σήμερα η ΕΕ αποτελεί η ενδυνάμωση των οριζόντιων δεσμών ανάμεσα στις ξεχωριστές ομάδες/ δρώντες οι οποίοι εμφανίζονται πλήρως οροθετημένες πολιτισμικά, αφ' ενός και σαφώς οργανωμένες πολιτικά, αφ' ετέρου. Δυνητικά, μια μέθοδος επίτευξης ενός τέτοιου σκοπού θα ήταν η ενθάρρυνση τους να αισθανθούν μέρος μιας διαδικασίας (άσκησης) η οποία εξελίσσεται από κάτω προς τα πάνω, μέσω της ενδυνάμωσης της θεσμικής αλλά και της κοινωνικο- ψυχολογικής ικανότητας τους να δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο ενός ευρέως (εκτεταμένου) δημόσιου χώρου (public space)². Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα ενιαίο και ουσιαστικό χώρο πολιτών (civic space)³, όπου *minimum* πολιτικές αξίες θα συντηρούσαν ένα βαθμό πολιτικών κινήτρων στην κατεύθυνση επίτευξης υψηλότερων επιπέδων ενοποίησης στην Ευρώπη, ενώ παράλληλα θα επέτρεπαν την ανάπτυξη πιο συμμετοχικών μορφών διακυβέρνησης καθώς και λήψης πολιτικών αποφάσεων. Η όποια αξιόπιστη αλλά πάντως δημοκρατική θεωρία Ευρωπαϊκής ενοποίησης θα πρέπει να στοχεύει στην ενίσχυση της βιωσιμότητας των διαφορετικών δημόσιων σφαιρών μέσα από τη θεσμοθέτηση ενός καθεστώτος κοινής κυριαρχίας (joint sovereignty)⁴. Αρχής γενομένης από την προηγούμενη δεκαετία, παρακολουθούμε μια αντιστροφή της λογικής του D. Mitrany σχετικά με τη διαδικασία ολοκλήρωσης: αντί της θέσης .....η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία..., αποδεικνύεται μάλλον ότι τα δομικά χαρακτηριστικά ενός ευρύτερου συστήματος διαχείρισης {απουσία Ευρωπαϊκού Συντάγματος; πρακτικές αναζήτησης

¹ Υποψήφια διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Υπότροφος ΠΕΝΕΔ (Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ερευνητικού Δυναμικού). Τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2003, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα. www.gsrt.gr

² K. Lavdas and D. Chrysohoou, Redesigning Europe: a Liberal Republicanist Approach, EKEM Paper 2/ 2005, σ. 13

³ Επιδιωκόμενο, διαρθρωμένο, οργανωμένο και σαφές περιβάλλον (χώρος), στο οποίο οι Πολίτες της Ευρώπης (εθνικό & υπερεθνικό επίπεδο) εργάζονται για την οικοδόμηση των προϋποθέσεων μιας περισσότερο ενεργούς συμμετοχής τους στη διαδικασία ενοποίησης της Ευρώπης.

⁴ Το σημείο όπου η εθνική (national) και η, μη- εθνική, Ευρωπαϊκή (υπερεθνική) κυριαρχία (supranational sovereignty) ταυτίζονται ή τείνουν να ταυτιστούν.

συναίνεσης στο πλαίσιο του ΣΥπ; έλλειψη αυθεντικής κοινωνικής νομιμοποίησης στα κατώτερα στρώματα κ.λ.π.) είναι πράγματι ικανά να καθορίζουν τόσο το βάθος όσο και την έκταση των κοινών περιφερειακών διευθετήσεων⁵.

Αυτό εξειδικεύει περαιτέρω τα όρια της ενοποίησης, τόσο σε πολιτικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο πολιτών, υπό την έννοια του ότι η επέκταση του ‘σκοπού’ και του ‘επιπέδου’ δεν συμπίπτουν απαραίτητα. Μια κρίσιμη ερώτηση αφορά, στην παρούσα συζήτηση, στο κατά πόσο το υπάρχον εργαστήριο ιδεών και εννοιών παρέχει κάποιας μορφής κατεύθυνση σχετικά με το μέλλον της Ευρώπης, ως συστήματος συλλογικής διακυβέρνησης (collective governance system)⁶, με δεδομένη την έμφαση που δίδεται από τις περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις στο ‘ποιος κυβερνά’ και ‘με ποιο τρόπο’. Κατ’ επέκταση, μιας παρόμοιας σημασίας ερώτηση παραμένει αναπάντητη: ‘ποιος κυβερνάται;’ Η σύγχρονη έρευνα σχετικά με την ΕΕ, τείνει να προσπερνά ζητήματα όπως η ‘ενοποίηση των αγορών’ ή ‘θέματα ρυθμίσεων’ και να δίνει έμφαση σε σύγχρονα και περισσότερο ευαίσθητα θέματα, όπως η ‘κρατική κυριαρχία’ ή ακόμα θέματα ‘εκδημοκρατισμού των πολιτικών πέραν του εθνικού/ κρατικού επιπέδου’. Με δεδομένη την απουσία ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος, υπάρχει σήμερα μια επείγουσα ανάγκη για ουσιαστική αναδιάρθρωση των ‘ορίων δράσης των πολιτών στην ΕΕ’⁷. Την τελευταία δεκαετία, έχουν ενεργοποιηθεί νέες δυναμικές σχετικά με τη νομιμοποίηση και τη σημασία μιας διεθνικής δημόσιας σφαίρας (transnational public sphere) στο πλαίσιο των συντακτικών αρχών μιας ευρείας δημοκρατίας. Η απόπειρα συγκρότησης μιας δημοκρατικής θεωρίας αναφορικά με τη λειτουργία της ΕΕ –η οποία θα λάμβανε υπόψη της τόσο την περιπλοκότητα όσο και τον πλουραλισμό της-, θα μας οδηγούσε σε ένα πολιτικό σύστημα (της ΕΕ) το οποίο θα διέχυε εξουσία μέσα στο πλαίσιο της ΚτΠ. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι πολίτες να αποκτήσουν λόγο, αφ’

⁵ D. Mitrany, *A Working Peace System*, RIIA, London, 1943, σ. 236

⁶ Το σύστημα κατά το οποίο όλο και περισσότεροι δρώντες εμπλέκονται στη διαδικασία οικοδόμησης της agendas διακυβέρνησης και λήψης των πολιτικών αποφάσεων. Η ευθύνη και η εξουσία της διακυβέρνησης διαχέονται προς πολλούς συμμετέχοντες στη πολιτική διαδικασία. Προσδιορίζονται σαφώς αυτοί οι οποίοι κυβερνώνται, ο τρόπος με τον οποίο κυβερνώνται καθώς και αυτοί οι οποίοι κυβερνούν. Βλ., K. Lavdas and D. Chrysohoou, 2005, σ. 21

⁷ Στο πλαίσιο της ΕΕ, οφείλουν να προσδιοριστούν σαφώς οι ευθύνες, τα δικαιώματα, οι τρόποι άσκησης τους, οι πρακτικές διεκδίκησης και τα ειδικότερα όρια μέσα στα οποία οι Πολίτες της ΕΕ δικαιούνται να δρουν, αποτελεσματικά μιν, αλλά χωρίς να διαπερνούν τα όρια της νομιμότητας και της ορθής πολιτικής πρακτικής. Βλ., Ibid, σ. 22

ενός, αλλά και θα διευκόλυνε τον διάλογο ανάμεσα στα συστατικά μέρη του συστήματος, αφ' ετέρου⁸.

Η ουσία στο σημείο αυτό είναι ότι αντί το Σύνταγμα να αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση της όποιας πολιτικής, ο πολιτικός διάλογος καθίσταται το μέσο με το οποίο (η πολιτική) εδραιώνεται. Η εξουσία έτσι ενθαρρύνει μια διαδικασία ελεγχόμενης πολιτικής σύγκρουσης και διαβουλεύσεων –ως τρόπο φιλτραρίσματος και κατηγοριοποίησης των προτιμήσεων-, ωθώντας έτσι (τα μέρη) να δομούν και να επιδιώκουν το ‘δημόσιο καλό, μάλλον, παρά τα όποια ‘στενά κλαδικά τους συμφέροντα’⁹. Ως έννοια, οι ‘δημόσιες σφαίρες αφορούν στους ‘τρόπους πολιτικής έκφρασης και τις μορφές πολιτικής επικοινωνίας.....οι οποίες χρησιμοποιούνται, όχι μόνο από ομάδες των elite, αλλά και από ομάδες /κινήματα τα οποία κινούνται ‘εκτός της κεντρικής πολιτικής σκηνής’¹⁰. Στην πράξη, υφίστανται αρκετές ‘δημόσιες σφαίρες’ –κάποιες από τις οποίες διαπερνούν η μία την άλλη. Μια ‘δημόσια σφαίρα’ είναι δυνατόν να προσεγγιστεί με τη βοήθεια εννοιών όπως ‘γλωσσολογικός χώρος, δημιουργία κοινοτήτων και ‘δημιουργία περιβάλλοντος επικοινωνίας (communication environment)’¹¹. Η εξέταση των δημόσιων σφαιρών στο πλαίσιο της ΕΕ, γίνεται με την προσέγγιση τόσο των τρόπων πολιτικής έκφρασης, όσο και των ειδών πολιτικής επικοινωνίας τα οποία χρησιμοποιούνται, όχι μόνο από τις ομάδες των elite, αλλά και από ομάδες και κινήματα τα οποία κινούνται εκτός των κυρίαρχων δρώντων/φορέων της πολιτικής σκηνής. Μια τέτοια ανάλυση εστιάζεται στην εξέταση των δημόσιων σφαιρών, ως πλαισίου και χώρου ανάπτυξης και διερεύνησης μιας ‘δημόσιας συζήτησης αναφορικά με τα ζητήματα δημόσιας πολιτικής (Public Policy Discourse)]¹². Η συγκρότηση μιας τέτοιας συζήτησης είναι το αποτέλεσμα πολλαπλών διεργασιών

⁸ Bellamy and Castiglione, *Democracy, Sovereignty and the Constitution of the EU: the Republican Alternative to Liberalism*, στο, Z. Bankowski and A. Scott (eds), *The EU and its order*, London: Blackwell, 2000, σσ. 172 & 181

⁹ Bellamy and Castiglione, *ibid*, σ. 181

¹⁰ S. Herbst, *Politics at the Margin: Historical Studies of Public Expression Outside the Mainstream*, Cambridge University Press, 1994

¹¹ Ένα περιβάλλον, όπου προϋπάρχουν οι βασικές προϋποθέσεις, όπως κοινή ταυτότητα, αξίες και επικοινωνία, καθώς και σαφείς ενδείξεις εξέλιξης, ενοποίησης και κοινής διεκδίκησης.

¹² Τα ζητήματα πολιτικής οφείλουν να συζητούνται δημόσια, έτσι ώστε να λαμβάνουν γνώση όσο το δυνατόν περισσότεροι Ευρωπαίοι Πολίτες, να υφίστανται (τα ζητήματα) ελεύθερη κριτική και να προωθούνται τα αποτελέσματα της όλης διαδικασίας προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Βλ., Α.

στο πλαίσιο της συγκεκριμένης δημόσιας σφαίρας, καθώς και ανάμεσα σε αυτήν και στο περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται.

Δημόσιες Σφαίρες και Διαβουλεύσεις Δημόσιας Πολιτικής

Η βασική τυπολογία των ‘δημόσιων σφαιρών’, αφ’ ενός, και των ‘κυρίαρχων συζητήσεων πολιτικής’, αφ’ ετέρου, είναι δυνατόν να ορισθεί ως ακολούθως:

- **Δημόσια Σφαίρα I (φορείς):** κρατικές elite, δημόσιοι θεσμοί, ινστιτούτα τεχνοκρατών, ΜΜΕ, εμπειρογνώμονες/ ειδικοί. Κυρίαρχες Συζητήσεις Πολιτικής: Διακυβερνητισμός (intergovernmentalism) – χρήση δικαιώματος veto & αναθεώρηση του Διακυβερνητισμού.
- **Δημόσια Σφαίρα II (φορείς):** ιδιωτικά συμφέροντα, εταιρείες, ΜΚΟ, ΜΜΕ, διανοούμενοι. Κυρίαρχες Συζητήσεις Πολιτικής: Πλουραλισμός: πλουραλισμός αντιτιθέμενων συμφερόντων, ελευθερία (δομικά εδραιωμένη).
- **Δημόσια Σφαίρα III (φορείς):** πολιτικοί θεσμοί, πολιτικά κόμματα, οργανωμένα συμφέροντα της αγοράς, διανοούμενοι. Κυρίαρχες Συζητήσεις Πολιτικής: Αναδυόμενος νεο- συντηρητισμός: minimum κοινές αξίες των πολιτών- ύπαρξη μηχανισμών εγγύησης των δομικών χαρακτηριστικών της ελευθερίας.
- **Δημόσια Σφαίρα IV (φορείς):** κινήματα/ κινήσεις, διανοούμενοι, αναδυόμενοι δρώντες/ φορείς. Κυρίαρχες Συζητήσεις Πολιτικής: Αναδυόμενος Ριζοσπαστισμός: έντονη κριτική κατά της ‘παγκοσμιοποίησης’¹³.

Η ΕΕ δεν έχει κατορθώσει ακόμα να οικοδομήσει μια ανεξάρτητη *Ευρωπαϊκή ταυτότητα πολιτών* (independent European civiness)¹⁴, η οποία να είναι σε θέση να απαιτεί αλλά και να συντηρεί ευρύτερες δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, προσφέροντας έτσι ένα χώρο επικοινωνίας των πολιτών, μέσα στον οποίο διάφορες δημόσιες σφαίρες επιδρούν μεταξύ τους στη βάση ενός αποκλειστικού παρανομαστή των πολιτών¹⁵. Κάτι

Chadwick, *Studying Political Ideas: A Public Political Discourse Approach*, Political Studies, vol. 48, 2000, σσ. 283-301

¹³ K. Lavdas and D. Chrysohoou, 2005, σ. 30

¹⁴ Μια νέα, πέραν του παραδοσιακού εθνικού επιπέδου, ανεξάρτητη ταυτότητα με ιδιαίτερα, κοινά, χαρακτηριστικά ενός Ευρωπαίου Πολίτη.

¹⁵ Ο Ευρωπαίος Πολίτης θα πρέπει να είναι η βασική πηγή πρωτοβουλιών, δυναμικής και δράσης, ανεξαρτήτως της φύσης της ΔΣ, στον Ευρωπαϊκό ενιαίο χώρο. Βλ., J. De Areilza, *Sovereignty or*

τέτοιο θα ήταν εφικτό μέσω της δημιουργίας μιας ‘κοινής ταυτότητας των πολιτών, καθώς και νεωτεριστικών στρατηγικών ενσωμάτωσης των πολιτών αλλά και τον σχηματισμό ενός συστήματος διακυβέρνησης που εστιάζει στους πολίτες¹⁶. Οι πρόσφατες απόπειρες αναθεώρησης των Συνθηκών όχι μόνο δεν κατόρθωσαν να αποκαταστήσουν το δημοκρατικό αυτό έλλειμμα, αλλά ισχυροποίησαν μια νέα ρυθμιστική αιτιολογία σχετικά με τη μετάβαση σε ένα σύστημα μετα-κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης (post- parliamentary governance)¹⁷.

Απόπειρες Ενδυνάμωσης μιας Ανεξάρτητης Ταυτότητας Πολιτών

Ως γενική έννοια, η υπηκοότητα δημιουργεί μια αφηρημένη και νομικά-οροθετημένη αλληλεγγύη μεταξύ ξένων, μεταξύ τους (μη- υπηκόων), ενώνοντας μια ομάδα ατόμων χωρίς πολιτικό δεσμό μεταξύ τους σε μια άκρως τεχνητή μορφή αλληλεγγύης των πολιτών. Αυτό οδηγεί σε μια εσωστρεφή σχέση ανάμεσα σε αυτούς που φέρουν την υπηκοότητα και στους θεσμούς της πολιτικής οντότητας στην οποία ανήκουν¹⁸. Η έννοια της υπηκοότητας της ΕΕ φέρει αναμφίβολα ένα πολιτικό βάρος με κρίσιμες επιπτώσεις. Το πλέον σημαντικό όμως χαρακτηριστικό της έννοιας της υπηκοότητας, τόσο ως κοινωνικό οικοδόμημα, όσο και ως ουσιαστική δημόσια δέσμευση, είναι το βάθος και η έκταση των ευκαιριών για συμμετοχή που παρέχονται κατά τη διαδικασία άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Κεντρική έννοια στο σημείο αυτό αποτελεί η ιδέα της ικανότητας των πολιτών (civic competence): η θεσμικά κατοχυρωμένη ικανότητα των πολιτών να εισέλθουν στον χώρο της πολιτικής επιρροής και, συνακόλουθα, να ‘συντηρήσουν μια βιώσιμη δημόσια σφαίρα’¹⁹. Αυτό, στην

Management? The Dual Character of the EU’s Supranationalism Revisited, Jean Monnet Papers, Harvard Law School, 1995, σσ. 9-10

¹⁶ Οι Πολίτες αποτελούν τη βάση, αλλά και το αντικείμενο του συστήματος διακυβέρνησης.

¹⁷ Το έλλειμμα συνεχίζει να υφίσταται σχετικά με το παραδοσιακό σύστημα διακυβέρνησης το οποίο βασίζεται στην ισχύ του Κοινοβουλευτισμού. Αναζητείται ένα πρότυπο διακυβέρνησης βασισμένο σε μια λογική, πέραν της ισχύουσας σήμερα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, αυτής που στηρίζεται, δηλαδή, σε ένα πιο άμεσο, ενεργό, αυθεντικό, πιο αποτελεσματικό και πιο δημοκρατικό συμμετοχικό τρόπο (πρακτική) διακυβέρνησης. Βλ., S. S. Andersen and T. Burns, *The EU and the Erosion of Parliamentary Democracy: A Study of Post- Parliamentary Governance*, στο , K. A. Eliassen and S. S. Andersen (eds), *The EU: How Democratic Is It?*, 1996, London, Sage

¹⁸ P. Close, *Citizenship, Europe and Change*, London Macmillan, 1995, σσ. 2-3

¹⁹ Οι Πολίτες της ΕΕ θα πρέπει να γνωρίζουν τα ακριβή όρια και το περιεχόμενο των δυνατοτήτων που έχουν αναφορικά με την επιρροή, τη διεκδίκηση και την επιβολή.

ουσία, αποτελεί ένα δίκτυο το οποίο προσφέρει στους πολίτες μια ίση ευκαιρία συμμετοχής σε μια ευρεία διαδικασία στοχευμένης πολιτικής επικοινωνίας²⁰.

Αυτή η ικανότητα των πολιτών λειτουργεί ως το μέσο εκείνο το οποίο εμπλέκει αυτούς που φέρουν την υπηκοότητα στις υποθέσεις της πολιτικής οντότητας (στην οποία ανήκουν), δίνοντας την εξουσιοδότηση στα μέρη της να κατευθύνουν τα (δίκαια και) δημοκρατικά αιτήματα τους προς, και μέσα από τους, κεντρικούς θεσμούς της. Η ικανότητα αυτή στοχεύει στη θεσμοθέτηση μιας δέσμευσης απέναντι στις κύριες δημοκρατικές αξίες, παρέχοντας το απαιτούμενο εννοιολογικό πλαίσιο αλλά και τη θεσμική κάλυψη για την υλοποίηση ενός κεντρικού καθήκοντος από μέρους μιας νόμιμης διακυβέρνησης: τη συμμετοχή των πολιτών (civic participation). Έτσι, με δεδομένη την ενεργή υπηκοότητα²¹, οι από κοινού λαμβανόμενες αποφάσεις γίνονται πιο διαφανείς, τα πολιτικά ζητήματα πιο ορατά και όσοι κατέχουν και διαχειρίζονται (δημόσια) εξουσία, (γίνονται) περισσότερο υπόλογοι για τις πράξεις αλλά και την απραξία τους²². Οι δημοκρατικές ικανότητες μιας Ευρωπαϊκής υπηκοότητας θα μπορούσαν να οριοθετηθούν ως εξής: δημιουργούν ένα διεθνικό σύστημα πολιτικών δικαιωμάτων, μέσω της παροχής προς τα συστατικά μέρη, πρόσβασης και δυνατότητας έκφρασης; κινητοποιούν μεγαλύτερη συμμετοχή, μέσω της ευαισθητοποίησης των λαϊκών αισθημάτων περί ενοποίησης και διευκολύνουν τη δημιουργία ενός θετικού ενδιαφέροντος στα κατώτερα στρώματα, μέσω της ενίσχυσης του αισθήματος ότι όντως υφίσταται μια ενεργός πολιτική οντότητα.

Το ζήτημα που εγείρεται εδώ είναι το κατά πόσο η Ευρωπαϊκή υπηκοότητα παρέχει μια αποτελεσματική ικανότητα των πολιτών, η οποία θα μπορούσε συνακόλουθα να δημιουργήσει τα απαραίτητα συστατικά της έννοιας των Ευρωπαίων πολιτών, έτσι ώστε μια νέα διεθνική ομάδα ...αυτών που φέρουν την υπηκοότητα να αναδειχθεί. Στο βαθμό που μια ικανότητα των Ευρωπαίων πολιτών αναδεικνύεται μέσα από τη δυνατότητα τους να καθορίζουν τις πολιτικές λειτουργίες μιας ευρύτερης πολιτικής οντότητας (στην οποία ανήκουν), η Ευρωπαϊκή υπηκοότητα αποτελεί το

²⁰ Η όποια μορφή πολιτικής επικοινωνίας οφείλει να ασκείται μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, με συγκεκριμένη agenda, στρατηγική και τακτική. Να διαθέτει αντικειμενικούς στόχους και τακτικές επίτευξής τους. Βλ., J. Habermas, Why Europe needs a Constitution?, New Left Review, 11, σ. 17

²¹ Μια νέα μορφή υπηκοότητας η οποία, εκτός των υποχρεώσεων, δεσμεύσεων και περιορισμών που θέτει, παρέχει συγκεκριμένα δικαιώματα, οφέλη αλλά και διαφανείς μεθόδους άσκησης τους.

θεμέλιο ενός ευρύτερου συμβολαίου των πολιτών – κρίσιμου στοιχείου για την ηθική οντότητα της δημοκρατίας. Η Ευρωπαϊκή υπηκοότητα προσφέρει την ευκαιρία ενσωμάτωσης των συμβολαίων των πολιτών²³ μέσα στο πλαίσιο ενός χώρου των πολιτών, όπου η συναίνεση τους στις σημαντικές αποφάσεις προέρχεται από κάτω. Αυτό βέβαια απαιτεί την εξέλιξη της έννοιας του πολίτη ενός κράτους – μέλους, σε ένα ενεργό/ διαδραστικό πολίτη²⁴. Η μετάβαση φυσικά από το ένα στάδιο στο άλλο θα ήταν ορθό να προκύψει ως μια ενσυνείδητη πράξη εξέλιξης των πολιτών ή έστω ένας πολιτικός (εθνικός) αυτό-προσδιορισμός. Φυσικά, τα όποια δικαιώματα θα προέκυπταν μέσα από μια Ευρωπαϊκή υπηκοότητα θα ήταν απλά συμπληρωματικά των αντίστοιχων εθνικών, δημιουργώντας έτσι ένα νέο status civitatis, χωρίς πάντως τα όποια υπάρχοντα δικαιώματα να μειώνονται.

Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι βέβαια το κατά πόσο η ΕΕ έχει όντως δημιουργηθεί ως μια συλλογική πολιτική οντότητα η οποία είναι δυνατόν να εξελιχθεί σε έναν ξεχωριστό πολιτικό δρώντα/ φορέα του οποίου η συλλογική ταυτότητα των πολιτών συνεχίζει να υφίσταται ανεξαρτήτως των όποιων εθνικών και διεθνικών δημόσιων σφαιρών, ενώ οι πολιτικές του εκτείνονται τόσο στον εθνικό όσο και στον Ευρωπαϊκό χώρο. Μια τέτοια κίνηση θα σηματοδοτούσε μια στροφή στη βάση νομιμοποίησης, από μια υπηκοότητα που καθοδηγείται από τον λειτουργισμό σε μια κοινότητα ίσων, η οποία εδράζεται σε πιο ενεργά και περιεκτικά χαρακτηριστικά του που ανήκει κάποιος. Η διάκριση μεταξύ μιας διευθέτησης εκτός- Συνθήκης – ένας Χάρτης ο οποίος απλά προβλέπει ένα επίπεδο κυριαρχικών δικαιωμάτων- και ενός εργαλείου, νομικά- δεσμευτικού, το οποίο προβλέπει μια σειρά εγγυήσεων για τα βασικά δικαιώματα, είναι σημαντική, αφού στην δεύτερη περίπτωση, ο Χάρτης και, κατ' επέκταση, ο σεβασμός και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα στο πλαίσιο της ΕΕ, θα υπόκειτο στη δικαιοδοσία του ΔΕΚ. Ανεξαρτήτως του αν η ενσωμάτωση του Χάρτη στις Συνθήκες εμφανίζεται ως μια άσκηση δημιουργίας Συντάγματος, σε περιφερειακό επίπεδο, μια τέτοια διαδικασία θα ενίσχυε το

---

²² K. Lavdas and D. Chrysohoou, 2005, σ. 32

²³ Οι θεσμικές προβλέψεις οι οποίες κατοχυρώνουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών σε εθνικό επίπεδο.

²⁴ K. Neureither, Citizens and the Exercise of Power in the EU: Towards a New Social Contract?, στο, A. Rosas & E. Antola (eds), A Citizens' Europe: in Search of a New Order, 1995, London, Sage, σ. 10

δημοκρατικό ήθος όσων διαμορφώνουν την εξουσία σε μια ευρεία πολιτική οντότητα, αναγνωρίζοντας τα συστατικά μέρη ως φορείς δικαιωμάτων, ελευθεριών και καθηκόντων απέναντι στην οντότητα αυτή. Προσφέρεται έτσι το πλαίσιο ανάπτυξης μιας ελευθερίας (των πολιτών) μέσα σε μια κοινότητα κυρίαρχων πολιτών (υπηκόων): ένας χώρος μέσα στον οποίο η ελευθερία διεκδικείται και, μερικές φορές, κατακτάται. Παρά την απουσία τυπικών κριτηρίων επιλογής, η διαδικασία κατάρτισης του Χάρτη άνοιξε το δρόμο σε μια περισσότερο ορατή, περιεκτική και αυθόρμητη μέθοδο οικοδόμησης της οντότητας, συνδέοντας τις αρχές της διαφάνειας και του θεσμικού πλουραλισμού με μια νεωτεριστική διαδικασία αναθεώρησης -η οποία είναι πάντως πιο προωθημένη από τον ελεγχόμενο από τα κράτη τρόπο αναθεώρησης των Συνθηκών. Αν όμως κάτι τέτοιο δεν είναι τόσο ρεαλιστικό για εφαρμογή από τα κράτη (τα οποία, κατά τεκμήριο, ενδιαφέρονται για την κυριαρχία τους), ένα περισσότερο πραγματοποιήσιμο σενάριο θα ήταν η παροχή συνταγματικής δικαιοδοσίας προς το ΕΚ. Η πρόκληση εδώ θα ήταν η ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας των Ευρωπαίων πολιτών να ενεργούν αποφασιστικά μέσα σε έναν ευρύ χώρο πολιτών²⁵.

Σήμερα, στην ΕΕ υφίσταται μια υπολανθάνουσα ΚτΠ, υπό την έννοια της ύπαρξης ενδείξεων ότι όντως αναπτύσσεται μια διεθνική Κοινωνία Πολιτών η οποία συντίθεται από μια πληθώρα οργανωμένων ομάδων και ενώσεων που επιδιώκουν τα συμφέροντα τους σε επίπεδο πέραν ή στα όρια του κράτους- έθνους. Δεν έχει όμως η ΕΕ ακόμα πληρώσει τις προϋποθέσεις για τη θεσμοθέτηση μιας δημόσιας σφαίρας, βασισμένης στα χαρακτηριστικά της ελεύθερης δημόσιας διαβούλευσης, στην κατεύθυνση βελτίωσης της δημοκρατικής ποιότητας διακυβέρνησης). Αυτό βέβαια αποτελεί και την ουσία της διακυβέρνησης των πολιτών (civic governance): η διαδικασία μέσω της οποίας τα υποκείμενα {όσοι φέρουν την υπηκοότητα} μιας πολιτικής κοινότητας μετατρέπουν σημαντικά προβλήματα της δημοκρατίας σε θέματα δημόσιου ενδιαφέροντος και συζήτησης²⁶.

Το περιεχόμενο μιας επιδιωκόμενης διεθνικής δημοκρατίας αφορά σε, εστιασμένες στη συζήτηση, διαδικασίες εμπλοκής των πολιτών. Ανεξαρτήτως του αν τέτοιες διαδικασίες είναι τυπικά θεσμοθετημένες ή όχι, αυτές συντελούν στη

²⁵ K. Lavdas and D. Chryssohoou, 2005, σ. 32.

²⁶ Ibid, σ. 36

διαμόρφωση ενός πολυκεντρικού χώρου πολιτών' αφού κατευθύνουν τα δημοκρατικά αιτήματα των πολιτών προς εκείνα τα (αυταρχικά) κέντρα λήψης αποφάσεων, τα οποία πάντως είναι επιφορτισμένα να δεσμεύουν την πολιτική οντότητα συνολικά. Σε διαφορετική περίπτωση, μια νέα μορφή πολιτικής κυριαρχίας θα διαμόρφωνε τη σχέση μεταξύ των elite που δρουν στο επίπεδο εκτελεστικής εξουσίας, και των πολιτών που επηρεάζονται (από τις αποφάσεις). Πράγματι, με δεδομένη την απουσία μιας δημόσιας συζήτησης, θα ήταν μάλλον αφελές να αναμένουμε μια, δομικής μορφής, μετατροπή ενός μη- ξεκάθαρου πολιτικού χώρου σε μια δημοκρατική πολιτεία: μιας, δηλαδή, πολιτικής κοινότητας ελεύθερων και ίσων πολιτών, μέσα στην οποία η ικανότητα των πολιτών αλλά και το δικαίωμα να έχεις δικαιώματα υπερτερούν. Αναφορικά με τη σύνταξη ενός πολιτικού Συντάγματος της ΕΕ, η έμφαση δεν θα πρέπει να τίθεται στην αποσαφήνιση των φιλελεύθερων δημοκρατικών κανόνων, αλλά, μάλλον, στην αναζήτηση ενός χώρου των πολιτών, μέσα στον οποίο οι πολίτες κινητοποιούν την ενέργεια τους στην κατεύθυνση δημιουργίας μιας νέας δημοκρατικής αρχής. Εδώ υποκρύπτεται και η παραδοχή ότι οι δημοκρατικές αναθεωρήσεις δεν είναι η αιτία, αλλά το αποτέλεσμα των προσδοκιών των πολιτών από μια δημοκρατική διακυβέρνηση: μια επιθυμία δηλαδή συμμετοχής σε ένα πολιτικό περιβάλλον, κοινωνικά- νομιμοποιημένο. Αυτό συνδέεται με μια κρίσιμη μετατροπή την οποία η ΕΕ προσπαθεί να επιτύχει: μια διαδικασία όπου οι πολίτες καταλήγουν σε κοινά-αποδεκτές συμφωνίες, οι οποίες επιτυγχάνουν να εξισορροπούν τις διάφορες δεσμεύσεις τους και οι οποίες αντανακλούν μια κοσμοπολιτική άποψη περί δικαιοσύνης. Η ΕΕ δείχνει να περνά από την ηθική της ενοποίησης στην ηθική της συμμετοχής (participatory democracy).

Ευρωπαϊκές Δημόσιες Σφαίρες: Ιστορική Εξέλιξη

Μια δημόσια σφαίρα θεωρείται ότι υπάρχει, κυρίως, σε (υποτιθέμενες) ομογενοποιημένες, γλωσσολογικά και πολιτισμικά, οντότητες. Σήμερα, η Ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα [ΕΔΣ] θεωρείται ότι είναι συμπαγής, στη φύση της και, αναμφίβολα, εξελίσσεται μέσα σε ένα αλληλοσυνδεδεμένο πλαίσιο. Η σύνδεση αυτή όμως δεν είναι ισομερώς κατανομημένη στον Ευρωπαϊκό χώρο, αφού οι εθνικές δημόσιες σφαίρες δεν ακολουθούν πάντα τις δημόσιες συζητήσεις, σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Η διασύνδεση της

ΕΔΣ είναι ιεραρχική, στη διάρθρωση της, ενώ είναι, μόνο μερικώς, υπερεθνική, στη φύση της²⁷. Στις περιπτώσεις όπου το πρότυπο της εθνικής δημόσιας σφαίρας προεκτείνεται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, η ΕΔΣ μόνο μερικώς μπορεί να χαρακτηριστεί από ένα παν-ευρωπαϊκής εμβέλειας ΜΜΕ, όπως η τηλεόραση, οι δημόσιες συζητήσεις, οι ομάδες συμφερόντων ή τα κοινωνικά κινήματα²⁸. Επιπλέον, η ύπαρξη τέτοιων θεσμών, σε κεντρικό επίπεδο, δεν οδηγεί στο λογικό συμπέρασμα ότι (αυτοί) δημιουργούν μια ΕΔΣ: η ΕΔΣ θεωρείται ότι, μάλλον, ενεργοποιείται (κινητοποιείται) από τα εθνικής εμβέλειας ΜΜΕ, τα οποία αντιπροσωπεύουν και αναλύουν τα ζητήματα που ενδιαφέρουν την ΕΕ. Η ΕΔΣ έτσι εξελίσσεται προοδευτικά μέσα από τον αυξανόμενο αριθμό των Ευρωπαίων πολιτών οι οποίοι κατέχουν αρκετές γλώσσες καθώς και (μέσα από) τη συγχώνευση ενός κοινού λεξιλογίου προερχόμενου από διαφορετικές γλώσσες -συμπεριλαμβανομένων και νέων τεχνολογικών όρων, πολιτικών εννοιών της ΕΕ, θεσμών ή οικονομικών/ χρηματοοικονομικών όρων.

Η διαδικασία αυτή επιταχύνει, αφού η δυσκολία επικοινωνίας, εξ' αιτίας κάποιων διαφοροποιήσεων στη γλώσσα, έχει μειωθεί, τα τελευταία χρόνια. Ως συνέπεια αυτού, η έλλειψη μιας μονογλωσσικής ΔΣ έχει χάσει την επιρροή της, τόσο πάνω στην ίδια την έννοια, όσο και στην υλοποίηση της ΕΔΣ, σε σύγκριση με τις αρχικές φάσεις της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Πέραν αυτών, η ακόμα πιο σημαντική αύξηση και ανάπτυξη των οπτικοποιημένων εικόνων και αφηγήσεων έχει γεφυρώσει το χάσμα στην επικοινωνία. Ενώ πολλοί Ευρωπαίοι πολίτες δεν είναι σε θέση να επικοινωνούν, μέσω του γραπτού ή του προφορικού λόγου, κατανοούν πάντως τις οπτικοποιημένες εικόνες και αφηγήσεις των ΜΜΕ. Το συμπέρασμα αυτό δεν σημαίνει ότι το αναπτυσσόμενο οπτικοακουστικό δίκτυο στην Ευρώπη είναι ομογενές, όμως υφίσταται ήδη μια νέα διαφοροποιημένη κατεύθυνση η οποία και έχει λάβει τη μορφή μιας κοινής βάσης γνώσης για τους Ευρωπαίους.

Καθώς η υπερεθνικότητα (στο πλαίσιο της ΕΕ) έχει μόνο μερικώς εφαρμοστεί, η διάχυση των ιδεών μέσα στο πλαίσιο της ΕΔΣ, πραγματοποιείται μέσα σε ένα,

²⁷ Hagen Schoulz-Forberg, *The Meaning of European Public Spheres after 1945. Crisis, Negotiation and Change*, 2004, σ. 6

²⁸ D. Imig and S. Tarrow, *From Strike to Eurostrike: the Europeanization of social movements and the development of a Euro-Polity*, Harvard, 1997 & D. Imig and S. Tarrow (eds), *Contentious Europeans: Protest Politics in an Emerging Polity*, (Lanham Md, 2001)

εμφανώς, μη- δομημένο περιβάλλον, εκτός των κεντρικών ΜΜΕ (Ρ/Τ σταθμοί, εφημερίδες). Όντως, η ιδέα της ΕΕ καθώς και αυτή της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, εξαπλώθηκαν χωρίς την ύπαρξη (και, συνδρομή) ενός κεντρικού ΜΜΕ, κάποιων (συν)διασκέψεων ή κάποιων οργανισμών. Μέσα σε μια συμπαγή ΕΔΣ υφίστανται περισσότερες από μια δημόσιες σφαίρες. Οι εφημερίδες στην ΕΕ διασυνδέονται όλο και περισσότερο μέσω εμπορικών συμμαχιών/ συνεταιρισμών, ενώ οι Ευρωπαίοι δραστηριοποιούνται πλέον σε διεθνικές ΔΣ, όπως η τηλεόραση, οι Ρ/Τ σταθμοί και το διαδίκτυο –με το τελευταίο να αναδεικνύεται σε μια εξαιρετικά ισχυρή παράμετρο δημιουργίας ενός forum δημόσιας συζήτησης (public discourse): το διαδίκτυο αποτελεί, ταυτόχρονα, μια δημόσια και μια ιδιωτική ΔΣ, επιτρέποντας έτσι ενός είδους πρόσωπο-με- πρόσωπο επικοινωνία αλλά και τη δημιουργία ενός χώρου υλοποίησης της. Στη δεκαετία του 1950, ο χαρακτήρας της ΕΔΣ ήταν ελιτιστικός και δεν ενισχυόταν, φυσικά, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Καθώς η τελευταία δεν διέθετε μια ουσιαστική πολιτική στην κατεύθυνση δημιουργίας μιας ΕΔΣ, ανέθεσε αυτό το καθήκον στις εθνικές κυβερνήσεις. Καθώς δημιουργείτο μια Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και στοχευόταν η ενοποίηση των εθνικών οικονομιών, η ΕΕ αποδεικνυόταν περισσότερο ενεργός στη δημιουργία μιας ταυτότητας στα ζητήματα της Ευρώπης. Η ΕΔΣ αναδείχθηκε με μια αυξημένη ισχύ, στα τέλη της δεκαετίας του '60 και τις αρχές της δεκαετίας του '70, εξ' αιτίας της εμφάνισης μιας αυξημένης παγκόσμιας αλληλεξάρτησης.

Μια μορφή αντίδρασης της ΕΕ ήταν και η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης (1973): στη βάση μιας αυξημένης ανησυχίας σχετικά με την παγκόσμια αλληλεξάρτηση²⁹, η ΕΔΣ άρχισε να ενοποιείται περισσότερο, ενισχυμένη πλέον και από μια αυξημένη ικανότητα πρόσβασης στα fora συζήτησης των Ευρωπαϊκών ζητημάτων. Η εξέλιξη της ψηφιακής τεχνολογίας, στη δεκαετία του '90, καθώς και η παγκοσμιοποίηση της επικοινωνίας δεν διευκόλυνε μόνο την πρόσβαση στην ΕΔΣ, αλλά, επιπλέον, τη διαφοροποίησε και την έκανε πιο συμπαγή. Θα πρέπει πάντως να γίνει αποδεκτό πως η (όποιας μορφής) αναπτυσσόμενη ΕΔΣ θα συνεχίσει να είναι διαφοροποιημένη αφού αποτελεί μια εξέλιξη προηγούμενων μορφών εθνικών και περιφερειακών ΔΣ. Η ΕΔΣ

²⁹ Η αλληλεξάρτηση (interdependence) στα ζητήματα διεθνούς πολιτικής και οικονομίας, από τη δεκαετία του '70, αποτέλεσε ένα σημαντικό παράγοντα ώθησης στη δημιουργία ανάπτυξης μιας ΕΔΣ.,

χαρακτηρίζεται και, μάλλον θα συνεχίσει να χαρακτηρίζεται, από μια εστίαση σε συγκεκριμένα θέματα, τα οποία εμπλέκουν τους Ευρωπαίους πολίτες σε δημόσιες συζητήσεις στην κατεύθυνση ανάπτυξης κοινής δράσης. Έτσι, η ΕΕ οφείλει να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των Ευρωπαίων υπό την έννοια της χάραξης κατευθύνσεων και της δημιουργίας μιας σαφούς agenda για την Ευρώπη. Η αυξανόμενη ευθύνη της γραφειοκρατίας των Βρυξελλών συνιστάται στην ενισχυμένη επαγρύπνηση για την ανάπτυξη μιας ΕΔΣ αλλά και το ρόλο των Ευρωπαϊκών αξιών. Η ΕΔΣ προυπήρχε των εθνικών ΔΣ, ίσως δε και να προυπήρχε και αυτής της ίδιας της ιδέας του έθνους στην Ευρωπαϊκή ήπειρο ! Συχνά, η έρευνα που πραγματοποιείται πάνω σε αυτό το θέμα συνδέεται με την έννοια μιας δημοκρατικής ΔΣ των Ευρωπαϊκών κρατών- εθνών, στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, ως μια αξία η οποία προσδιορίζει και καθορίζει την agenda (των θεμάτων και προτεραιοτήτων). Η ιστορία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, από θεσμική πλευρά, σηματοδότησε, από τις αρχές της δεκαετίας του '50, την επιτάχυνση της δυναμικής στην εξέλιξη της ΕΔΣ, χωρίς, όμως, η τελευταία να υφίσταται από μόνη της μέσα στην ΕΕ.

Η Παράλληλη Ανάπτυξη της ΕΔΣ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ΕΔΣ άρχισε να διαμορφώνεται και να εξελίσσεται χωρίς την αντίστοιχη ύπαρξη ενός Ευρωπαϊκού κέντρου ισχύος. Μια υβριδική μορφή της ΕΔΣ εμφανίστηκε τον 18^ο αιώνα, όταν η *Republique des Lettres* δημιούργησε ένα forum συζήτησης για κοινές ιδέες, έννοιες καθώς και πνευματικές και πολιτιστικές αναζητήσεις. Χαρακτηριζόταν από ένα δίκτυο της Ευρωπαϊκής elite το οποίο συνέδεε τα Πανεπιστήμια, τις Ακαδημίες, τα Δικαστήρια καθώς και την Εκκλησία. Η σημασία αυτού του γεγονότος βρίσκεται στο ότι, όχι μόνο αποτέλεσε ένα δίκτυο στην ηπειρωτική Ευρώπη, αλλά και το ότι αυτή η ίδια η ιδέα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού άρχισε να αποτελεί θέμα συζήτησης από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και επικοινωνιών, τόσο ανάμεσα στους πολίτες, όσο και ανάμεσα στα κέντρα επηρεασμού της πολιτικής, καθώς και η διάδοση των βιβλίων και των επιστημονικών περιοδικών δημιούργησε μια μορφή αναδυόμενης αγοράς –παρά το ότι η λογοκρισία και οι δυσκολίες στην πρόσβαση προς την αγορά αυτή περιόρισαν στην πράξη την εξέλιξη των ΔΣ. Σχετικά με την επικοινωνία, δεν φαίνεται να υπήρχε κάποιο

πρόβλημα, αφού όλοι οι ενεργώς συμμετέχοντες σε αυτή τη ΔΣ, χρησιμοποιούσαν ως σταθερό γλωσσικό μέσο, τη γαλλική ή τη λατινική. Πράγματι, κατά τον 19^ο και έως τις αρχές του 20ου αιώνα, οι ΔΣ στην Ευρώπη άρχισαν να εξαπλώνονται και να αποκτούν ένα όλο και πιο ενοποιημένο χαρακτήρα. Η εμφάνιση μιας νέας αγοράς στους τομείς της εκπαίδευσης και των γραμμάτων, η μείωση της λογοκρισίας, η ιδιαίτερη ανάπτυξη της βιομηχανίας των ΜΜΕ καθώς και ο διεθνοποιημένος πλέον χαρακτήρας του χώρου του θεάτρου και του κινηματογράφου, ενίσχυσαν τον όγκο, τις μορφές και την έκταση της επικοινωνίας στην Ευρωπαϊκή ήπειρο.

Πέραν αυτών, μετά τον Α' ΠΠ, η εμφάνιση διεθνών οργανισμών, όπως η ΚτΕ και διεθνών cartels (μη- κυβερνητικών/ ιδιωτικών οργανώσεων), όπως η διεθνής ένωση ταχυδρομείων και τηλεπικοινωνιών, οδήγησαν σε μια, αργή αλλά σταθερή, εμφάνιση (επικράτηση) παν- Ευρωπαϊκών θεσμών και, συνακόλουθα, στην εγκαθίδρυση ενός διεθνικού χώρου επικοινωνίας (transnational space of communication) ο οποίος παρείχε το πλαίσιο μέσα στο οποίο (διάφορες) ταυτότητες και αυτό- προσδιορισμοί θα ήταν πλέον δυνατόν να συζητηθούν και να προσεγγιστούν. Ως χαρακτηριστικό στοιχείο της περιόδου αυτής θα πρέπει να αναδειχθεί, ξανά, το γεγονός της ιδιαίτερης έμφασης στην έννοια του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Ακόμα και κατά την περίοδο αυτή, όμως, η ΕΔΣ συνέχιζε να έχει ένα χαρακτήρα ρευστό και βασισμένο σε δίκτυα. Πιθανόν, αυτή η ευρέως σκοπού ΔΣ άρχισε να εμφανίζει στοιχεία εσωστρέφειας, εξ' αιτίας της εμφάνισης του κράτους- έθνους, τον 19^ο αιώνα. Παρ' όλα αυτά, οι ακριβείς επιπτώσεις εκείνης της διαδικασίας δεν έχουν ακόμα διερευνηθεί. Επιπλέον, οι αντικρουόμενες και εναλλασσόμενες εικόνες της Ευρώπης αποτέλεσαν μια σημαντική διάσταση των εθνικών ΔΣ, από τον 19^ο αιώνα και μετά. Η πρώτη ισχυρή προσπάθεια οικοδόμησης ενός πολιτικού κινήματος στη βάση μιας ΕΔΣ έλαβε χώρα στις δεκαετίες του '20 και του '30, όταν ιδρύθηκαν διεθνείς οργανισμοί και οργανώσεις. Η έννοια της ΔΣ προσεγγίζεται ως ένας χώρος επικοινωνίας, όπου διάφοροι δρώντες από τον χώρο της πολιτικής, της οικονομίας και του πολιτισμού συζητούν ιδέες, τις διαπραγματεύονται, τις απορρίπτουν, τις διαχέουν.

Η ΕΔΣ αποτελεί τον χώρο όπου η ισχύς επιδεικνύεται, χρησιμοποιείται και τίθεται σε διαπραγμάτευση. Είναι ο χώρος όπου διαμορφώνονται η στρατηγική και η τακτική αναζήτησης μιας κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας, αλλά και αναζητούνται οι

κοινοί παρανομαστές της πολιτικής, πολιτισμικής, οικονομικής και ιδεολογικής δράσης. Ένα βασικό επιχείρημα σχετικά με την επίδραση της ΕΔΣ αφορά στο ότι η πλειοψηφία των Ευρωπαίων δεν συμμετέχει ενεργά. Η έως σήμερα έρευνα έχει εστιαστεί στην έλλειψη δημοκρατικών δομών αλλά και επαρκούς επικοινωνίας ανάμεσα στην ΕΕ και την ΕΔΣ, καθώς και στο ζήτημα της γεφύρωσης αυτού του κενού. Αποτελεί όμως η πρόσβαση σε μια ΔΣ το μόνο μέσο νομιμοποίησης της ύπαρξης και ίσως και της σπουδαιότητας της; Η συζήτηση, μεταξύ 1919 και 1939 σχετικά με το σχήμα, την έκταση και τα ιδεώδη της ΕΕ, τόσο μέσα στην, αλλά και πέρα από την Ευρώπη, αποτελεί μια ένδειξη του ότι η ΔΣ στην Ευρώπη άρχισε να αναπτύσσεται μέσα από την ενεργή συμμετοχή και δράση των Ευρωπαίων, οι οποίοι δημιούργησαν κινήματα υπέρ του Ευρωπαϊκού ιδεώδους³⁰. Τα πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά ζητήματα, έπρεπε να επιλύονται με την ενεργοποίηση μιας κεντρικής ιδέας για την Ευρώπη (η κινητικότητα μιας τέτοιας ιδέας, κατά τον μεσοπόλεμο, υπήρξε σημαντική, ενώ μετά το τέλος του Β' ΠΠ, επιτάχυνε.

Η ύπαρξη ενός διεθνικού χώρου των ηλεκτρονικών ΜΜΕ, τα οποία συνδέονται με μια διεθνική αναπαράσταση πολιτισμών, αποδεικνύει την παράλληλη ύπαρξη των ΔΣ, οι οποίες ορίζονται μέσω της ιδιαίτερης ικανότητας πρόσβασης προς τους συμμετέχοντες σε άλλες ΔΣ. Σχετικά με την έρευνα σε θέματα ΜΜΕ, ένα από τα πλέον βασικά ερωτήματα αφορά στα υποτιθέμενα όρια τους: ενώ η Τηλεόραση παραμένει ένα μέσο μαζικής επικοινωνίας, έχει αποκτήσει ένα πιο περίπλοκο χαρακτήρα, εξ' αιτίας της αύξησης του όγκου των τηλεοπτικών μεταδόσεων. Πέραν αυτού, το *Internet* προσωποποιεί, πλέον, τη χρήση των ΜΜΕ: οι χρήστες του έχουν την ικανότητα να χρησιμοποιούν τα διαθέσιμα ΜΜΕ, σε συνδυασμό με ένα προσωπικό τρόπο επιλογής των πηγών πληροφόρησης. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι τα ΜΜΕ πρόκειται να αποκτήσουν ένα πραγματικά διαδραστικό χαρακτήρα και (ότι) ο χρήστης αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο μέσα στον ευρύτερο χώρο των ΜΜΕ. Τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον, η διακίνηση όλων των δεδομένων θα συνεχίσει να ελέγχεται από τις μεγάλες εταιρείες των ΜΜΕ, αυξανόμενη με ένα ιδιαίτερο βαθμό, ενώ θα αναδυθεί και μια νέου τύπου επικοινωνία, αυτή της παγκόσμιας, άμεσης και βασισμένης στην τεχνολογία των

---

³⁰ Hagen Schoulz- Forberg,, 2004, σ. 9

υπολογιστών³¹. Η ύπαρξη της ΕΕ (πρώην ΕΟΚ) δεν συνδέεται, στην ουσία, με την ύπαρξη μιας ΕΔΣ: ενώ, για παράδειγμα, η Μ. Βρετανία αρχικά παρέμενε εκτός ΕΟΚ, συμμετείχε στον Ευρωπαϊκό διάλογο. Η ΕΟΚ υπήρξε, και συνεχίζει να αποτελεί –ως ΕΕ-, ένας παράγοντας επιτάχυνσης της διαδικασίας ολοκλήρωσης της ΕΔΣ. Αυτό είναι εμφανές στις προσπάθειες θέσπισης κανονισμών για τα ΜΜΕ, παράλληλα με την ανάπτυξη μιας ευρύτερης οικονομικής ενοποίησης.³² Αυτό λειτουργεί προς το συμφέρον της ΕΕ, αφού η απουσία κατόχων μιας Ευρωπαϊκής ταυτότητας δημιουργούσε πάντοτε προβλήματα στην υπεράσπιση της ιδέας μιας ΕΕ.

Πάντως, η ΕΔΣ δεν είναι εντελώς ανεξάρτητη από την ΕΕ. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα αν σκεφτούμε την περίπτωση της ΔΣ, στην ανατολική Ευρώπη: είναι όντως διαφορετική η έννοια της ΔΣ στην Ανατολική και στη δυτική Ευρώπη; Η διαδικασία ενοποίησης της ΕΔΣ δεν αποτελεί μια γραμμική διαδικασία, η οποία ξεκινάει από μια φάση ολικής απουσίας μιας ΔΣ, έως τη σύσταση και λειτουργία μιας ΕΔΣ, η οποία θα καθιστούσε, τελικά, όλους τους Ευρωπαίους πραγματικά Ευρωπαίους, μέσω της συμμετοχής τους στις συζητήσεις για την εξέλιξη της ΕΕ. Θα πρέπει, όμως, να ληφθεί υπόψη και η σημαντική επίδραση των τεχνολογικών εξελίξεων πάνω στην ενοποιητική διαδικασία της ΕΔΣ. Οι εξελίξεις αυτές έχουν διευκολύνει την πρόσβαση προς την ΕΔΣ, ενώ έχουν διευρύνει και τον αριθμό των συμμετεχόντων. Πάντως, η διαδικασία ενοποίησης της αγοράς των ΜΜΕ –και, συνεπώς, η ενοποίηση ενός σημαντικού τμήματος της ΕΔΣ-, έτυχε ισχυρής αντίστασης. Το επιχείρημα κατά μιας μεγαλύτερης ενοποίησης των ΜΜΕ βασίστηκε στο φόβο μιας αυξανόμενης Ευρωπαϊκής ομογενοποίησης, η οποία θα εξαφάνιζε, αναπότρεπτα, τις τοπικές και εθνικές ταυτότητες και πολιτισμούς. Η βασιμότητα ενός τέτοιου φόβου εστιαζόταν, δηλαδή, στην πιθανή απώλεια ταυτότητας. Εκτιμάται, από μια άλλη σκοπιά πάντως, πως μια κοινή Ευρωπαϊκή ταυτότητα θα συνέβαλε στη μείωση των διαφορών μέσα στην Ε.Ε.

Η έννοια της ΔΣ έχει συχνά προσεγγιστεί ως εξαρτώμενη από την ύπαρξη ή μη ενός ομογενοποιημένου πληθυσμού, με κοινή γλώσσα και, ίσως, ίδια εθνικότητα. Η ανάπτυξη της ΕΔΣ, στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, χαρακτηρίζεται από μια ανάπτυξη τμηματικών ΔΣ, οι οποίες καλύπτουν τα διεθνικής φύσης ζητήματα. Αυτές

---

³¹ Ibid, σ. 10

³² 1989: *Television without Frontiers Directive*.

θεωρείται ότι αποτέλεσαν και τη βάση οικοδόμησης της ΕΔΣ. Κατά την αρχική περίοδο του Β' ΠΠ, οι διεθνικές ΔΣ είχαν έναν μάλλον ad hoc χαρακτήρα, εστιαζόμενες κυρίως σε μεμονωμένα θέματα, ενώ η δημιουργία τους οφείλεται κατά βάση στην ύπαρξη προβληματικών πολιτικών καταστάσεων. Όμως, παρά το ότι η επίδραση των ΜΜΕ είναι πολύ ισχυρή, τα διεθνικής φύσης ζητήματα δεν εξαρτώνται από την ανάπτυξη των ΜΜΕ, μόνο. Οι πολιτικές προκλήσεις, οι οποίες διαπερνούν τις δυνατότητες του κράτους- έθνους, αποτελούν την κύρια κινητήρια δύναμη πίσω από την ΕΔΣ. Με αφορμή δε την αύξηση της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης των πολιτικών ζητημάτων {πολιτικές κρίσεις}, η ΕΔΣ εμφάνισε μια σημαντική ανάπτυξη κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70³³.

Δημόσιες Σφαίρες και Πρότυπα Διεθνικής Επικοινωνίας: Ευρωπαϊκό και Διατλαντικό Επίπεδο

Η συνεχιζόμενη συζήτηση σχετικά με την ύπαρξη μιας ΕΔΣ προχωράει με αργούς ρυθμούς και, συνεπώς, εμπλουτίζεται με πολλά, νέα και σημαντικά εμπειρικά στοιχεία. Η πλέον δημοφιλής (ελκυστική) προσέγγιση ανάμεσα στις υπάρχουσες αφορά σε αυτήν η οποία εστιάζεται στα ΜΜΕ. Οι προσεγγίσεις αυτού του τύπου, αντί να εστιάζονται στους δρώντες/ πρωταγωνιστές της επικοινωνίας μέσω των ΜΜΕ ή των αποδεκτών της (κοινό), εκτιμούν ότι η διεθνικότητα μιας εθνικής ΔΣ είναι δυνατόν να προσεγγιστεί καλύτερα μέσω της παρατήρησης του μηνύματος που εκπέμπεται (άρθρα, αναφορές, άλλες εκδόσεις, κείμενα). Στις σημερινές συνθήκες μιας κοινωνίας των ΜΜΕ, οι πολίτες αλλά και οι πολιτικοί δρώντες, εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τα ΜΜΕ, ως αυτά να συγκροτούν μια ενδιάμεση σφαίρα. Τα ΜΜΕ όντως έχουν τη μεγαλύτερη επιρροή πάνω στο κοινό, όσον αφορά στα ζητήματα πολιτικής γνώσης. Μέσω μιας ανάλυσης του περιεχομένου της, έχουμε τη δυνατότητα να προχωρήσουμε σε εκτιμήσεις σχετικά με τη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής γνώμης ενός

---

³³ Εδώ ακριβώς, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι βρίσκεται η διεθνικότητα της ΔΣ: οι διεθνείς κρίσεις αποτέλεσαν ένα σημαντικό παράγοντα εξέλιξης, όχι μόνο στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά και στην ίδια την ΕΔΣ.....καθώς δε διεθνικοί δρώντες όπως η Greenpeace, η Amnesty International, η Oxfam, το Club of Rome ή ακόμα και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, διαμορφώνουν ιδεολογίες και πολιτικές, η σημασία ενός διεθνικού Ευρωπαϊκού κοινού αυξάνει. Βλ., D. Snow and R. D. Benford, Alternative Types of cross- national Diffusion in the social movement arena, στο, Della Porta, D/Kriesi, H/Rucht, D (eds), Social Movements in a Globalized World (Basingstoke, 1999)

συγκεκριμένου κοινού. Πέραν αυτού, τίθεται και ένα ζήτημα σκοπιμότητας: ενώ η προσέγγιση των δρώντων είναι μια μάλλον χρονοβόρα διαδικασία, η ανάλυση της κοινής γνώμης παρουσιάζει πλεονεκτήματα, αφού παρέχει τη δυνατότητα εστίασης σε πολύ περισσότερες υποθέσεις (περιπτώσεις).

Οι μελέτες οι οποίες στηρίζονται στα MME, έχουν το πλεονέκτημα της στήριξης των συμπερασμάτων τους σε μια σημαντικά μεγαλύτερη βάση τεκμηρίωσης, χωρίς όμως έκπτωση στα ποιοτικά στοιχεία της ανάλυσης τους. Παρ' όλα αυτά, ο τρόπος με τον οποίο έχουν συνταχθεί αρκετές μελέτες για την ΕΔΣ, δεν είναι ούτε ορθός ούτε πλήρης. Έτσι, αφ' ενός, απαιτείται μια κριτική της έως σήμερα χρησιμοποιούμενης εμπειρικής μεθόδου, και, αφ' ετέρου, η παράθεση μιας συμπληρωματικής προσέγγισης σε αυτή της διεθνικής επικοινωνίας³⁴. Οι περισσότερες προσεγγίσεις σχετικά με την ΕΔΣ, έχουν κυρίως εστιαστεί στα Ευρωπαϊκά MME. Αυτό, όμως, δεν παρέχει τη δυνατότητα σύγκρισης των αποτελεσμάτων των μελετών με αντίστοιχες οι οποίες εστιάζουν σε μη- Ευρωπαϊκά MME. Αγνοείται, έτσι, η ύπαρξη άλλων διαθέσιμων μορφών διεθνικότητας, οι οποίες πιθανόν να είναι πιο κυρίαρχες. Αυτό αποτελεί μια μεθοδολογική αδυναμία, καθώς η εμπειρική προσέγγιση και άλλων μορφών διεθνικής επικοινωνίας θα βοηθούσε να μάθουμε περισσότερα για τη διαδικασία προσέγγισης της έννοιας των ΔΣ με ένα πιο Ευρωπαϊκό τρόπο. Η αναγωγή της έννοιας σε ένα πιο γενικό διεθνικό πλαίσιο δεν είναι και τόσο δύσκολη: σύμφωνα με την κυριαρχούσα άποψη, η ΕΔΣ αναπτύσσεται μέσα από τον εξευρωπαϊσμό των εθνικών ΔΣ.

Ο εξευρωπαϊσμός, σε αυτό το πλαίσιο, σημαίνει ότι τα εθνικά Ευρωπαϊκής, όμως, εμβέλειας MME, ασχολούνται με τα ίδια ακριβώς θέματα, κατά την ίδια χρονική στιγμή, χρησιμοποιώντας τις ίδιες δομές απόδοσης μηνύματος³⁵. Επιπλέον, υπάρχει ένας σχετικός βαθμός διάδρασης και/ ή παρατήρησης των εθνικών δημόσιων συζητήσεων ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές χώρες. Η προσέγγιση αυτή θα ήταν δυνατόν να

³⁴ Antje Knorr, *Public Spheres beyond the Nation State: an Analysis of European and Transatlantic Communication in the field of security and defence policy*, 2003, σς. 1-2

³⁵ T. Risse, *How do we know a European Public Sphere when we see one? Theoretical Clarifications and Empirical Indicators*. Prepared by IDNET workshop, 'Europeanization and the Public Sphere', EUI, February 2002

εφαρμοστεί και σε άλλα διεθνικά επίπεδα, όπως η διατλαντική ή η δυτική ΔΣ³⁶. Στην περίπτωση αυτή, το αντικείμενο αναφοράς θα έπρεπε να ήταν μια επιδιωκόμενη κοινότητα της δύσης και, τότε, η διάδραση και/ ή παρατήρηση θα έπρεπε να περιλαμβάνει και άλλες δυτικές χώρες πέραν των Ευρωπαϊκών, όπως, π.χ., οι ΗΠΑ. Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά, είναι δυνατόν να δημιουργήσουμε ένα ορισμό του προτύπου της διατλαντικής –διεθνικής επικοινωνίας, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η σύγκριση του με ένα αντίστοιχο (παράλληλο) πρότυπο, αυτό της Ευρωπαϊκής- διεθνικής επικοινωνίας. Η βασική διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο αυτές προσεγγίσεις εστιάζεται στο γεγονός ότι, ενώ στην πρώτη προσέγγιση, αντικείμενο αναφοράς αποτελεί μια επιδιωκόμενη κοινότητα της δύσης, στη δεύτερη, μια επιδιωκόμενη κοινότητα της Ευρώπης³⁷. Η έννοια της ΔΣ έχει την έννοια μιας σφαίρας ή ενός χώρου, στον οποίο τα πολιτικά ζητήματα συζητούνται δημόσια, αλλά και διαχέονται. Μέσω αυτής της προσέγγισης, είναι δυνατόν να δημιουργήσουμε διάφορες υποθέσεις εργασίας, για λόγους εμπειρικής ανάλυσης, ως εξής:

- Στοιχεία μιας Ευρωπαϊκής- διεθνικής επικοινωνίας είναι δυνατόν να προσδιοριστούν στον Ευρωπαϊκό χώρο, ενώ η διατλαντική –διεθνική επικοινωνία είναι πολύ λιγότερο ανεπτυγμένη. Αυτή θα αποτελούσε δυνητικά μια ένδειξη ότι μια ΕΔΣ αναδεικνύεται.
- Στοιχεία μιας διατλαντικής- διεθνικής επικοινωνίας είναι δυνατόν να αναδειχθούν σε όλες τις χώρες, ενώ η Ευρωπαϊκή- διεθνική επικοινωνία, μέσα στα Ευρωπαϊκά ΜΜΕ, αποδεικνύεται σαφώς πιο αδύναμη.

Αυτό πιθανώς υποδεικνύει ότι (στο υπό ανάλυση πεδίο πολιτικής) η ΕΔΣ δεν υφίσταται (ακόμα) και, αντ' αυτής, υπερισχύει η διατλαντική –διεθνική επικοινωνία. Δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν στοιχεία διεθνικότητας. Αυτό σημαίνει ότι οι ΔΣ συνεχίζουν να υφίστανται μέσα στα εθνικά όρια τους μόνο και, έτσι, η ΕΔΣ αποτελεί ένα ζήτημα, μάλλον, το οποίο ανάγεται στο απώτερο μέλλον. Διαφορετικές τάσεις διεθνικότητας είναι δυνατόν να προσδιοριστούν, όπως, π.χ., μια ισχυρότερη

³⁶ V. Rauer, S. Rivet and M. Van de Steeg, Empirical Inquiry to the European Public Sphere (IDNET workshop), 2002

³⁷ Δίδεται έμφαση στις διαφοροποιημένες εικόνες της Δύσης και της Ευρώπης, στη βάση του κατά πόσο η Ευρώπη αντιπροσωπεύει τη Δύση επαρκώς ή κατά πόσο το όραμα της Ευρώπης/ ΕΕ ταυτίζεται με αυτό

''Ευρωπαϊκή- διεθνική επικοινωνία'' ανάμεσα στη Γερμανία και τη Γαλλία, αφ' ενός, και μια υπερισχύουσα ''διατλαντική –διεθνική επικοινωνία'' ανάμεσα στις ΗΠΑ και το Η.Β., αφ' ετέρου. Αυτό θα σήμαινε ότι ενδεχομένως άλλοι παράγοντες, όπως οι διμερείς σχέσεις, έχουν ισχυρότερη επίδραση στη διεθνικότητα των ΔΣ από ότι στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης ! ³⁸.

της Δύσης, ως σύνολο. Η διαφοροποίηση εστιάζεται στις Ευρωπαϊκές και διατλαντικές όψεις της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης. Βλ., Antje Knorr, 2003, σ. 3

³⁸ Ibid, σ. 4